

Om bureising i Norge på 1900-tallet

Av Kristian Aasbrenn

Bureisingen har ikke fått noen bred plass i Norges skrevne historie. I det største bokverket om norsk jordbruk, «Norsk jordbruk i nyere tid», tre bind, med tilsammen 1200 sider, er verken ordet eller fenomenet *bureising* nevnt en eneste gang.

Stort bedre er det ikke i det mest omfattende verket som eksisterer om Norges økonomiske, politiske og sosiale historie, 15 binds verket «Norges historie» som Cappelens forlag gav ut for nokså få år siden. Her er bureisingen blitt viet ei drøy halvside — av et bokverk som fyller en halvmeter av bokhylla!

Noe er likevel skrevet hist og her om bureising, og rasker en med seg det en finner, tegner det seg etter hvert et bilde av fenomenet som gjerne er blitt kalt «bureiserbevegelsen» i Norge.

Bureising, *opprettelse av nye gardsbruk*, har foregått gjennom alle de tider Norge har hatt fast bosetting, og fortrinnsvis i perioder da befolkningen har vært i vekst. I perioder med befolkningspress, som historikerne gjerne sier.

Vikingetida var en slik periode. 1700-tallet var en annen periode da det måtte ryddes nye jord og bygges nye bosteder for å gi hus og levebrød for en raskt voksende befolkning.

Når en snakker om *bureisingsperioden* i norsk historie, bureisingsperioden i bestemt form, er det likevel første halvdel av vårt eget århundre en i alminnelighet snakker om.

Det er naturlig å tidfeste starten på denne perioden til året 1903. Da ble *Arbeiderbruk- og Boligbanken* opprettet. Senere ble den omdøpt til *Noregs Småbruk- og Bustadbank*. Flere kjenner den kanskje under dette navnet.

Nybrottlån.
Rente 4 pct. p. å.
Rente fri til 1/5. 1944.

A.-nr. F. 14286
O.-nr. 22252

728 32 24
A. 22650 * 24. APR 1907

Pantobligasjon

for

Lån av Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank.

Bogbok nr. 1385 48 2000
Nord-Østerdal svenstiftelsesbank

Uderteignede Ingv. Nyberget

tilstår herved å ha erholdt til låns av Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank den sum kr. 4500.- hvilke fire tusen fem hundre kroner

jeg forplikter mig til å forrente efter den til enhver tid for Småbruk- og Boligbank gjeldende rentefot for tiden 4 pct. p. å. samt, efterat kapitalen har henlått avdraget i de første fem år, å tilbakebetale i 84 på hinannen følgende halvårige terminer, således at renter og avdrag tilsammen ved hver termin utgjør omtrent det samme beløp.

Betalingen skal stese foregå nøkkelig på hver halvårsdag efter nærværende pantobligasjons utbetalingsdag.

Til sikkerhet for kapital med renter og avdrag forplikter jeg herved med

1. prioritet

Den i bevisen ved Nord-Østerdal svenstiftelsesbank Dokument nr. 1385 48 2000 d. 11. 1948

mitt eiende bruk Bratli Nord-Østerdal svenstiftelsesbank
Ytre Rendal herred gårds-nr. bruke-nr. 16
- mærk 18 øre med særlige på samme eiende og herefter derpå opføres husbygninger

INNEFRIDE

med mur og nagfaste innretninger, hvoriblandt ovner og komfyrer, såvelsom den gang for hvilken husene er eller måtte bli brandforsikret, samt med alle til- og underliggende herligheter.

For såvidt denne pantefordring ikke erholdes første prioritet i eiendommen, skal Småbruk og Boligbanken ha rett til å optræ i bedre prioritet efterhånden som de tidligere bestilte pantefrie.

For såvidt pantet ikke lenger finnes å opgi full sikkerhet, eller skyldneren viser sig veslertellig i å oppfylle sine forpliktelser, hvoriblandt plikt til å dyrke og jorden på foreværlig måte, eller eventuell ny eier av pantet ikke er i besiddelse av de egenskaper som loven fordrer, forbeholdes banken rett til å opsi kapitalen i det hele eller for en del. Likeledes skal det være skyldneren forbeholdt med minst 3 — tre — måneders opsigelsesfrist å kunne innbetale pantet eller å innfri sin gjeld.

Betales ikke renter og avdrag noksiktig til bestemt tid eller pantet finnes ikke å opgi full sikkerhet, ansees gjelden i sin helhet forfallen til skadesløs betaling, og skal banken ha rett til, overensstemmende med lovgivningen om tvangsauksjoner, å la pantet bortselge ved offentlig auksjon, hvorhos det skal stå Småbruk- og Boligbanken fritt for å gjøre utlegg i skyldnerens løøse uten søkmål.

De omkostninger som måtte foranlediges ved at Småbruk- og Boligbanken lar møte ved auksjoner, som er forlangt av bedre prioriterte pantehavere, utredes av skyldneren.

Hvis skyldige renter og avdrag ikke i rette tid betales, kan derav beregnes inntil 5 pct. i årlig rente fra forfallsdag inntil betaling skjer.

G. Rendal den 13. februar 1937

Sigvald Nyberg
(Utsæderens underskrift)

Herved bekreftes at

har underskrevet dokumentet i vårt nærvær og at underskriveren er over 21 år.

1. Olaf Bugge 2. Olaf Pien

Som pantsetterens ektefelle samtykker jeg herved i foranstående pantsattelse i henhold til § 14 i lov av 20de mai 1927 om ektefellers formuesskifte.

G. Rendal den 15. februar 1937

Olav Nyberg

Til vitterlighet:

1. Sigvald Nyberg
2. Olav Nyberg

For tinglysingen kr. 2.00.
Ført inn i dagboken ved
Nord-Østerdal sorenskriværembede
som nr. 428 den 24. 1937
Ført inn i grb. 1937, s. bl.
personregisteret.
Hefter enmerkes mot kr. 2.-
Anmerkes:

G. & S. Oslo. 5000. 1.36

Av obligasjonsløpen Kr. 4500.00
er avbetalt Kr. 4431.72

Rest Kr. 68.28

Med renter er betalt idag.

DEN NORSKE STATS SMÅBRUK- OG BOLIGBANK
bøkløberkontor den 20. januar 1948.

Obligationen kan, som innfridd, avleses.

OSLO i styret for DEN NORSKE STATS SMÅBRUK- OG
BOLIGBANK, den 22. januar 1948.

Larsmoosvik

SMÅBRUK- OG BUSTADBANKEN
Kasse 102

Pantobligasjon for lån av Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank.

Banken gav lån til bureising, og det ble også gitt en viss statlig støtte i tillegg. I første omgang var beløpene nærmest symbolske. Fra 1921 ble tilskottsreglene endret. Beløpene var fortsatt beskjedne, men store nok til å utløse den virkelig store bureiserbølgen.

Fra 1920-åra og fram til på femtitallet ble det opprettet nær 20000 nye gardsbruk med statsstøtte, såkalte bureisingsbruk her i landet, blant disse altså brukene i Fiskviklia i Ytre Rendal og på Undsetbrenna i Øvre Rendal.



*Nordset, et av de ti bureisingsbruka i Fiskviklia.
(Foto: Musea i Nord-Østerdalen, A. Spangen, 1987).*

20000 nye gardsbruk. For å ha en målestokk å sette det opp mot: Omkring 1950 var det til sammen vel 200000 gardsbruk her i landet med stort og smått. Hvert tiende gardsbruk på denne tida var med andre ord et bureisingsbruk. På denne bakgrunnen kan det virke merkelig at bureisingen ikke har fått en bredere omtale enn den har gjort i historiebøkene.

Ser vi litt mer på tallene, forteller de at Troms var det fylket som fikk flest nye bruk i den aktuelle perioden, nesten 3500. Deretter følger Nordland, med Hedmark på tredje plass med 2344 nye bruk.

Norges aller største bureisingsfelt ligger i Pasvikdalen i Finnmark. Her var det planlagt å bygge 120 bruk i ei grend. Det ble en realitet av rundt 65 av dem.

Ellers var det ikke alle bureisingsbruk som ble liggende i felt, slik som her i Fiskviklia og Undsetbrenna. Det ble også gitt statsstøtte til bureising på en del enkeltstående bruk — også her i Rendalen.

Hvilke politiske motiver lå til grunn for å vedta hjelp og støtte til bureiserbrukene den gangen det ble gjort?

Var det den russiske revolusjonen og radikaliseringen av arbeiderklassen, dermed frykten for hva som kunne skje i Norge om ikke de eiendomsløse og arbeidsløse massene fikk bedret sine kår? Eller var det et ekte sosialt engasjement for å bedre befolkningens kår som lå bak?

Trolig begge deler, avhengig av hvilke politiske leire en snakker om.

Christoffer Hornsrud, Norges første arbeiderparti-statsminister — de få dagene det varte, i 1928 — talte varmt om bureising. Han så for seg et sosialdemokratisk idealsamfunn der «den gjeldfrie arbeiderbonden» skulle utgjøre ryggraden.

Arbeidsløshet og krise ville aldri kunne ramme en slik befolkning så hardt som en jordløs befolkning, mente Hornsrud. De som hadde et par kyr, en gris og en potetåker bak låven, var iallfall aldri matlause. Ikke arbeidslause heller, for den saks skyld, så lenge det var jord igjen å bryte opp, og myr som trengte grøf-ting.

«Arbeiderbonden» sa Christoffer Hornsrud. Bureiserbrukeren skulle ikke bare være *bonde*. Han skulle også være *arbeider*. I realiteten ble han vel så ofte *først*

og *fremst arbeider*.

Ofte var det nok slik, at jordbruket mer var noe en drev for å *spare penger* enn for å *tjene penger*. Jordbruket gav mat. Sjølsagt kunne det gi noen kroner i kassa også. Men pengeinntektene, det en skulle kjøpe kaffe og sukker og mjøl og tøy og sko og andre nødvendighetsvarer for, kom i de fleste tilfeller fra arbeid *utenfor bruket*.

Det varierte riktignok fra område til område hvor gode dyrkingsforhold det var der bureiserne fikk sine teiger. Enkelte steder lå forholdene til rette for at brukerne kunne utvikle seg til å bli solide familiebruk. Oftere var det nok mest bare «stein og kaldvatten» bureiserne fikk å starte med. Fiskviklia passer nok best til denne karakteristikken. Hvor mye de enn trøtlet og slet med nybrott de som kom hit, ble bruket aldri noe annet enn ei attåttnæring.



Ingvald Nyberget.

(Repro: Musea i Nord-Østerdalen, 1987, 37676)

Her på våre trakter var det helst *skogsarbeid* som gav kontantinntektene. I kystbygdene var det gjerne *fiske*. Andre steder kunne det være handverk, anlegg-sarbeid eller for den saks skyld industriarbeid. Kort sagt det arbeidet som var å få. Og det var helst karfolkene som arbeidet utenfor bruket.

Når karfolkene skulle være borte på arbeid i store deler av året, sa det seg sjøl at *andre* måtte ta seg av de daglige gjøremålene på bruket: Fjøsstell, ungestell, matlaging, vask og stell av klær, vassbæring, snømåking og de tusen andre gjøremål som hørte dagliglivet til. Dette var i hovedsak kvinnfolkens ansvarsområde.

I mange tilfeller er det nok riktigst å si at det var kvinnfolkene som var de virkelige bureisingsbrukerne.

Jeg synes han sa det så tydelig en av de mange da pensjonerte bureisingsbrukerne jeg snakket med i Elverum på en intervjurunde jeg hadde der i forbindelse med et prosjekt for en del år tilbake:

Jeg spurte han ut om alle de gjøremål han hadde hatt i løpet av årets gang den tiden han drev som småbruker. Jo, om høsten drev han mye med snekring og slikt, vinteren var han i tømmerkogen, våren i fløtinga ... Og om sommeren da, ville jeg vite, hva gjorde du da?

— Jo, sa han. Om sommeren, da var jeg helst heime og hjalp kjerringa.

Om karene lå på latsida? Å nei. De knoget og slet med sitt, alt de maktet. Det gjorde alle. Både store og små, gamle som unge, hadde sine oppgaver å skjøtte. Men kanskje hadde likevel kvinnfolkene de lengste arbeidsdagene og det aller største ansvaret.

«Støttebruk» er et uttrykk som ofte er blitt brukt om det typiske bureisingsbruket. Når en vet litt om hvilke forhold det var i Norge i mellomkrigstida, mens bureisingsbølgen var på sitt høyeste, er det lett å forstå at

den «livsforsikringen» bruket gav, kunne komme godt med. Hele den vestlige verden var rammet av økonomisk krise.

Samtidig økte befolkningen, ikke minst på bygdene, og nye hushold skulle stiftes. Å reise over til Amerika hadde vært en løsning for mange fra den forrige generasjonen, de som var unge på slutten av forrige århundre. Nå var det stengte grenser, og arbeidsløshet i USA som i Norge.

Å flytte til byen var heller ingen løsning. Der var køene av arbeidsløse lange nok fra før.

I denne situasjonen måtte problemet med befolkningspresset på bygdene løses i bygdene, og bureising framstod som en mulighet.

Da den andre verdenskrigen var slutt, og norsk økonomi gikk inn i en ny vekstperiode, trengte industrien og tjenestenæringene i byene tilførsel av arbeidskraft utenfra. Ungdommen forlot landsbygda i store skarer. Dermed lettet presset i bygdene, og bureising var ikke lenger aktuelt.

Arbeidsplassene i Oslo og Hamar og Elverum ble for *min generasjon* det bureisingsbruket hadde vært for generasjonen før oss. Her kunne vi stifte familie, skaffe oss hus og slå oss ned.

Slik ble bureisingen på en måte en parantes i norgeshistorien, en parantes som ble avsluttet i og med den økonomiske oppgangstida landet fikk oppleve gjennom etterkrigstida.

Det vekker vemod å vandre gjennom ei nærmest folketom grend bare en generasjon etter at det yrte av liv, av folk og unger og krøtter her. I dette vemodet må vi ikke glemme at det er *mulighetene til et bedre liv — andre steder*, som har gjort at bjølleklangen stilnet i Fiskviklia, at det ikke lenger ryker fra pipene, at skogen langsomt har begynt å ta tilbake jordlapper som så møysommelig ble erobret fra den.